

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته اندیشه سیاسی در اسلام

موضوع:

علل فروپاشی تمدن ها از دیدگاه امام علی (ع)

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر اکبر اشرفی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر ملک تاج خسروی

پژوهشگر :

سیده لیلا مددی

سال تحصیلی:

زمستان ۹۱

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف سیده لیلا مددی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۲۵۴۱ در رشته اندیشه سیاسی در اسلام که در تاریخ ۹۱/۱۰/۱۰ از پایان نامه خود تحت عنوان علل فروپاشی تمدن ها از دیدگاه امام علی(ع) با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۱/۱۰/۱۰

سیده لیلا مددی دانشجوی کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام از پایان نامه خود دفاع نموده و
با نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشکده تهیه شده است	
نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی کد واحد: ۱۰۱ کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۱۱۰۰۳	
عنوان پایان نامه: علل فروپاشی تمدن ها از دیدگاه امام علی (ع)	
نام و نام خانوادگی دانشجو: سیده لیلا مددی شماره دانشجویی: ۸۹۰۶۶۲۵۴۱ رشته تحصیلی: اندیشه سیاسی در اسلام	تاریخ شروع پایان نامه: دی ۱۳۹۱ تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۱/۱۰/۱۰
استاد راهنما: جناب آقای دکتر اکبر اشرفی استاد مشاور: سرکار خانم دکتر ملک تاج خسروی	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>سقوط یا فروپاشی تمدن ها و فرهنگ ها به شهادت تاریخ بشری و آیات قرآن کریم امری انکار ناپذیر به نظر می رسد. بدیهی است، اقوام و تمدن های در گذشته های دور و نزدیک حضور داشته اند که از شکوفایی، رشد، و درخشش خاصی در عصر و زمان خود برخوردار بوده اند و سپس رو به افول گذاشته و بعضاً دچار سقوط و هلاکت گردیده اند. از این رو پرسش اصلی که این گفتار در صدد پاسخگویی به آن است، این خواهد بود که چه علل و عواملی سبب سقوط و انحطاط و فروپاشی تمدن ها می شود. اما آنچه در این گفتار مورد تأکید قرار می گیرد و محدوده پاسخگویی به این سؤالات را تعیین می کند، دیدگاه ها و چشم انداز هایی است که از سخنان و کلمات امام علی (ع) قابل استفاده و استنباط است. از این رو این گفتار می کوشد تا سنت مستمر و بدون تغییر مربوط به علل و عوامل سقوط فروپاشی تمدن ها، فرهنگ ها جوامع و امت ها را از نظر امام علی (ع) مورد بررسی قرار دهد (محمد امین رشادت، مجله امام هادی (ع) نیز به گفته ی علامه محمد تقی (تاریخ از دیدگاه امام (ع)) آنچه که از قرآن مجید و نهج البلاغه در این زمینه بر می آید این است که عوامل اساسی آغاز و پایان منحنی تمدن ها و فرهنگ ها خود انسان است. بنابراین قرائن و شواهد مربوط به عبرت گیری از تاریخ از نظر قرآن و سیره ی پیشوایان دینی فهمیده می شود که بعضی از حوادث تاریخی در حد تکامل اند و بعضی در حال انحطاط و فروپاشی و انسان به عنوان محرک و مؤسس این حوادث می تواند زندگی را به گونه ای تنظیم کند که تکامل دورانی رشد (حلزونی) داشته باشد.</p> <p>یعنی آنچه مهم تر است عملکرد و تصمیم مختار به نام انسان است که می تواند تکامل را کند یا تند نموده و با تقویت عوامل پیشرفت و زدودن عوامل زوال، تجربیات دیگران را ابزار رشد خود و جامعه خویش قرار دهد.</p>	
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهشنامه دانشکده مناسب است _ مناسب نیست تاریخ و امضاء	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول : کلیات تحقیق.....
۲	۱-مقدمه.....
۲	۲-طرح مسأله.....
۴	۳-اهمیت موضوع تحقیق.....
۵	۴-مفاهیم.....
۵	۴-۱-امر به معروف و نهی از منکر.....
۵	۴-۲-وحدت و انسجام اجتماعی.....
۶	۴-۳-ظلم.....
۷	۴-۴-تمدن.....
۷	۴-۵-سقوط و هلاکت.....
۸	۴-۶-جامعه و امت جامعه.....
۹	۴-۷-انحطاط و فروپاشی.....
۹	۵-سوالات تحقیق.....
۹	۶-فرضیه اصلی.....
۹	۷-روش تحقیق و گردآوری اطلاعات.....
۱۰	۸-چارچوب نظری تحقیق.....
۱۱	۹-پیشینه ی تحقیق.....
۱۴	۱۰-سازماندهی تحقیق.....
۵	فصل دوم :بررسی نظریات پیرامون علل سقوط و اضمحلال تمدنها.....
۱۶	۱-مقدمه.....
۱۶	۲-برخی تعاریف از تمدن.....
۱۷	۳-علل سقوط تمدنها از منظر مورخان و اندیشمندان تاریخی.....
۱۷	۴-نظریه ابن خلدون درباره انحطاط تمدن ها.....

- ۵-توین بی و علل فروپاشی تمدن ها.....۱۹
- ۶-علل انحطاط و فروپاشی تمدن ها از دیدگاه قرآن کریم.....۲۲
- ۷-علل فروپاشی تمدن ها از دیدگاه امام علی(ع).....۲۵
- ۱-۷-تفرقه و اختلاف.....۲۵
- ۲-۷-ترک امر به معروف و نهی از منکر.....۲۶
- ۳-۷-ظلم حکام.....۲۶
- ۴-۷-سایر عوامل.....۲۷

فصل سوم: بررسی تاثیر عنصر وحدت اجتماعی در زوال و دوام تمدنها از دیدگاه

- نهج البلاغه.....۲۹
- ۱-مقدمه.....۳۰
- ۲-مقصود از وحدت اسلامی.....۳۰
- ۳-تاکید بر وحدت اجتماعی و ضرورت جلوگیری از تفرقه در قرآن.....۳۱
- ۴-جایگاه وحدت اجتماعی در نهج البلاغه.....۳۲
- ۵-اهمیت و جایگاه وحدت اجتماعی از دیدگاه نهج البلاغه.....۳۵
- ۶-عدم وحدت اجتماعی و سقوط جوامع.....۳۹
- ۷-اهمیت و ضرورت وحدت.....۴۰
- ۸-امکان وحدت.....۴۱
- ۹-عوامل وحدت آفرین در کلام امام علی علیه السلام.....۴۲
- ۱۰-قرآن قانون واحد برای امت.....۴۵
- ۱۱-رهبری و وحدت آفرینی.....۴۶
- ۱۲-عدم وجود وحدت و اضمحلال تمدنها.....۴۷
- ۱۳-اهمیت همبستگی ملی در نهج البلاغه.....۵۲

فصل چهارم: بررسی تاثیر ظلم و بی عدالتی در زوال و انحطاط تمدنها از دیدگاه

- نهج البلاغه.....۵۴
- ۱-مقدمه.....۵۵

۲-معانی ظلم.....	۵۵
۳-ظلم در فرهنگ قرآن.....	۵۶
۴-ظالمین و ستمگران.....	۵۹
۵-عدالت و معنی و مفهوم از دیدگاه نهج البلاغه.....	۶۰
۶-بررسی تاثیر ظلم و بی عدالتی در سقوط تمدنها از منظر قرآن.....	۶۲
۶-۱-تقسیم بندی ظلم در کلام امیر مؤمنان (ع).....	۶۳
۶-۲-ظلم اجتماعی.....	۶۶
۷-ظلم و بی عدالتی در سایر روایات واحادیث.....	۶۵
۸-دیدگاه امام علی(ع)درباره ظلم و بی عدالتی و تاثیر آن در سقوط تمدن.....	۶۶
۹-روابط ظالمانه و نظام سیاسی از دیدگاه امام علی(ع).....	۷۱
۱۰-تقابل ظلم و عدالت از منظر نهج البلاغه و حضرت علی(ع).....	۷۲
۱۱-مزایای برقراری عدل و عدالت از دیدگاه امام علی(ع)در یک جامعه اسلامی.....	۷۳
۱۲-احقاق حق مظلومین.....	۷۴
۱۳-ظلم و فروپاشی تمدن ها.....	۷۵
فصل پنجم: امر به معروف و نهی از منکر و تاثیر آن در تمدن	۷۶
۱-مقدمه.....	۷۷
۲-امر به معروف و نهی از منکر در لغت و اصطلاح.....	۷۷
۳-شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر.....	۷۹
۳-۱-شرایط امر به معروف و نهی از منکر.....	۷۹
۳-۲-مراتب امر به معروف و نهی از منکر.....	۸۰
۴-اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از منظر قرآن.....	۸۳
۵-بررسی رابطه امر به معروف و نهی از منکر و سقوط تمدنها در نهج البلاغه.....	۸۶
۶-ترک امر به معروف و نهی از منکر.....	۹۴
نتیجه گیری.....	۹۶
منابع و مأخذ.....	۱۰۲

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱- مقدمه :

سقوط یا فروپاشی تمدن‌ها و فرهنگ‌ها به شهادت تاریخ بشری و آیات قرآن کریم امری انکارناپذیر به نظر می‌رسد. بدیهی است، اقوام و تمدن‌های در گذشته‌های دور و نزدیک حضور داشته‌اند که از شکوفایی، رشد، و درخشش خاصی در عصر و زمان خود برخوردار بوده‌اند و سپس رو به افول گذاشته و بعضاً دچار سقوط و هلاکت گردیده‌اند. از این رو پرسش اصلی که این پایان‌نامه در صدد پاسخگویی به آن است، این خواهد بود که چه علل و عواملی سبب سقوط و انحطاط و فروپاشی تمدن‌ها می‌شود. اما آنچه در این پژوهش مورد تأکید قرار می‌گیرد و محدوده پاسخگویی به این سؤالات را تعیین می‌کند، دیدگاه‌ها و چشم‌اندازهایی است که از سخنان و کلمات امام علی (ع) قابل استفاده و استنباط است. از این رو این پژوهش می‌کوشد تا سنت مستمر و بدون تغییر مربوط به علل و عوامل سقوط و فروپاشی تمدن‌ها، فرهنگ‌ها جوامع و امت‌ها را از نظر امام علی (ع) مورد بررسی قرار دهد (محمد امین رشادت، مجله امام هادی (ع) نیز به گفته‌ی علامه محمدتقی (تاریخ از دیدگاه امام علی (ع)) آنچه که از قرآن مجید و نهج‌البلاغه در این زمینه برمی‌آید این است که عوامل اساسی آغاز و پایان منحنی تمدن‌ها و فرهنگ‌ها خود انسان است. بنابراین قرائن و شواهد مربوط به عبرت‌گیری از تاریخ از نظر قرآن و سیره‌ی پیشوایان دینی فهمیده می‌شود که بعضی از حوادث تاریخی در حد تکاملند و بعضی در حال انحطاط و فروپاشی و انسان به عنوان محرک و مؤسس این حوادث می‌تواند زندگی را به گونه‌ای تنظیم کند که تکامل دورانی رشد (حلزونی) داشته باشد.

یعنی آنچه مهم‌تر است عملکرد و تصمیم‌مختار به نام انسان است که می‌تواند تکامل را کند یا تند نموده و با تقویت عوامل پیشرفت و زدودن عوامل زوال، تجربیات دیگران را ابزار رشد خود و جامعه خویش قرار دهد.

۲- طرح مسأله:

نگاهی به تاریخ بشری به خوبی روشن می‌سازد که تمدن‌ها مانند انسان‌ها زاده می‌شوند به بالندگی و رشد می‌رسند و به عوامل و علل بیشتر درونی از هم می‌پاشند و می‌میرند. لذا در علم تاریخ و

بیشتر در فلسفه تاریخ به مسئله چگونگی علل و عوامل پیدایی شکوفایی و نابودی اشاره می شود و تحلیل گران تاریخ به بررسی این علل و عوامل می پردازند و در نظر ایشان علل و عوامل یاد شده امری طبیعی در حوزهی رخدادهای مرتبط با قوانین طبیعی و بشری است که کمترین ارتباط با امور فرامادی قرار می گیرد.

اما در تحلیل قرآنی و نگاه امام علی نگاه به علل و عوامل از زاویه دید دیگران انجام می شود. قرآن به هدف هدایت بشر به رخدادهای رنگ و بوی آموزشی و پرورشی می دهد. هر رخدادی ارتباط تنگاتنگی با مسایل تنبیه و تشویق بشر پیدا می کند و با توحید معنا و مفهوم پیدا می کند. هر چند نگاه دینی هم به رخدادهای و علل ایجاد آن از نگاه فلسفه تاریخ و سنت ها و قوانین طبیعی می نگرد ولی این سنت ها ارتباط تنگاتنگی با اعمال و رفتار انسانی پیدا می کند از منظر دینی و قرآنی بلاای طبیعی نیز بی ارتباط به اعمال و کردار بشریت نمی باشد. و اعمال انسانها ست که می تواند در بلاای همچون سیل، زلزله، خشکسالی و ... تاثیرگذار باشد.

حضرت علی(ع) نیز در چند خطبه از نهج البلاغه به زمان و زمانه و در حدود ۲۰ خطبه از نهج البلاغه به تاریخ پرداخته اند. در خطبه ها به موضوعاتی چون، ضرورت بررسی تاریخ گذشتگان، ضرورت تحلیل تاریخ، ضرورت توجه به تلاش های بی ثمر قدرت طلبان تاریخ، فلسفه تاریخ، ماجرای تاریخی گذشتگان، عبرت از تمدن های فروپاشیده، تاریخ جاهلیت عرب، سفارش به تقوا و پندپذیری از تاریخ، تاریخ سیاسی انسانها و پیامبران، تاریخ تحولات کوفه، تاریخ پس از رحلت پیامبر (ص) حاکم اسلامی و پندپذیری از تاریخ گذشتگان، سیمای دنیا پرستان تاریخ، تاریخ سیاسی عرب و قریش پرداخته اند که به ضرورت اندیشه به تاریخ و گذشته از دیدگاه ایشان اشاره دارد. ایشان در پیام نخستین روز از خلافت فرمود: آن کس که با دیده عبرت به سرنوشت گذشتگان بنگرد، پرهیزگار می شود و هرگز در پی بدی و ناسازگاری نمی رود. (نهج البلاغه، خطبه، ۲۴). لذا در این پایان نامه تلاش می شود که به مهمترین عواملی که از دیدگاه امام علی (ع) می تواند در زوال و انحطاط تمدنها تاثیرگذار باشد، بپردازیم. و مسئله اصلی بررسی و تبیین این علل در نهج البلاغه می باشد.

۳- اهمیت موضوع تحقیق:

در تاریخ علمی، مسائل و قواعدی استنباط می شود، که اختصاص به گذشته ندارد و قابل تعمیم به حال و آینده است. این جهت تاریخ را بسیار سودمند می گرداند و آن را به صورت یکی از منابع «معرفت» شناخت انسانی در می آورد و انسان را بر آینده اش مسلط می سازد. و از آنجایی که ظهور و سقوط تمدنها یکی از مسائل مبتلا جامعه انسانی می باشد همواره مورد توجه مورخان و فلاسفه و مکاتب مختلف فکری و دینی بوده است. اسلام نیز به عنوان کاملترین دین آسمانی نه تنها مسائل و مشکلاتی که گریبانگیر فرد می شود بلکه مسائلی و بحرانهایی که دامن گیر جوامع و تمدنها نیز می شود را مورد توجه و تاکید قرار داده است. که هم در قرآن و هم سایر منابع دینی موجود است. قرآن، علل و عوامل انحطاط تمدنی را به دو دسته علت مادی و معنوی و بینشی و نگرشی دسته بندی می کند. از نظر قرآن غرور بیجای بشر که وی را به استکبار در حوزه رفتاری سوق می دهد مهم ترین عاملی است که نعمت و برکت را از جامعه و بشر می گیرد و اجازه نمی دهد تا جامعه در مسیر رشد و شکوفایی تمدن مادی حرکت کند، چه رسد که در مسیر تمدن جامع و کامل مادی و فرهنگی حرکت کرده و در مقام خلافت الهی، خود رت نشان دهد. (اعراف، آیات ۷۳ تا ۷۶) زیرا این دسته از انسانها حاضر به پذیرش آموزه ای و حیانی نمی شوند و به جای آن که در مسیر تقرب و کمال گام بردارند، در مسیری می روند که ابلیس -این دشمن سوگند خورده- نشان می دهد این گونه است که از قوانین و اهداف فلسفه الهی دور می شوند و در مسیر ناقص و یا حتی ضدکمالی گام برمی دارند و تمدن و زندگی خویش را تباه می سازند. (حجر، آیات ۱ تا ۸۴)

اما متأسفانه کمتر به این مهم پرداخته شده است و منبعی همانند نهج البلاغه که گنجینه ای گرانبها از اندرزها و سخنان شخصیت بی نظیر بعد از پیامبر اکرم(ص) می باشد، بنظر می رسد بیشتر مهجور مانده است. که تبیین و بررسی این موضوع از منظر نهج البلاغه می تواند گره گشای بسیاری از مسائل و مشکلاتی شود، که ممکن است هر جامعه و تمدنی را از بین ببرد.

۴- مفاهیم:

قبل از بررسی علل و عوامل سقوط تمدن‌ها از دیدگاه امام علی (ع) لازم است واژگان کلیدی را تعریف کنیم:

۱-۴- امر به معروف و نهی از منکر:

امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از پایه‌های اساسی دین اسلام می‌باشد، که توجه به آن و پیگیری و اجرای این مهم در جامعه می‌تواند تأثیرات عمیق و اساسی را بر سلامت و پویایی جامعه داشته باشد. «معروف» را در لغت می‌توان به معنی‌سندیده، خیر، عمل نیکو، روشن و معلوم نام برد. و «منکر» را می‌توان، زشت، ناسپند و ناروا و بد معرفی کرد. پس می‌توان «امر به معروف» را، راهنمایی کردن به کار خیر و درخواست انجام آن معنی کرد، که واجب کفایی نیز می‌باشد و احکام خاص درباره آن صادر شده است. و نهی از منکر را درخواست خود داری از انجام دادن کاری که در شرع آن را انکار کرده و زشت شمرده یا مجتهدان برحرام بودن آن اجماع کرده‌اند. (حسینی، ۱۳۸۵، ۶۹) بنابراین یکی از عوامل تغییر در نهج البلاغه امر به معروف و نهی از منکر است که دارای کارکرد مراقبت اجتماعی می‌باشد. نظام مراقبت اجتماعی در هر جامعه ارزش و آثار مهمی دارد. در فرهنگ اسلامی و از جمله در کلمات امیرالمومنین علیه السلام بهای فراوانی به این پدیده داده شده است. علاوه بر نظارت‌های رسمی که در حیطه نظام قضایی و سیاسی جا می‌گیرد و آن حضرت در دستوراتشان به والیان و نمایندگانشان به کرات مورد توجه و تاکید قرار می‌دهند بر نظارت اجتماعی عمومی و غیر دولتی نیز تاکید می‌کنند به طوری که آن را از عوامل رشد و تعالی و یا انحطاط و سقوط جامعه می‌دانند. نظارتی که از ناحیه عموم مردم مسلمان اعمال می‌شود در قالب « امر به معروف و نهی از منکر » مطرح می‌گردد.

۲-۴- وحدت و انسجام اجتماعی:

وحدت و انسجام اجتماعی که از مهمترین عوامل موفقیت و پایداری برای هر تمدن و حکومتی می‌باشد. در نهج البلاغه نیز از چنان جایگاهی برخوردار است که حضرت علی (ع) آن را موهبت بی‌بدیل

الهی معرفی کرده و گرانبهاترین نعمت ها برشمرده است. این ارزش دینی و اجتماعی، برابر فرموده حضرت علی(ع)، بر پایه اعتقاد به یگانگی، باور به رسالت پیامبر خاتم و معجزه جاودان ایشان بنا نهاده شده و در سایه رعایت حقوق حاکم از سوی مردم و پرداخت حقوق مردم از جانب والی، در جامعه اسلامی نمود خواهد یافت. بنابراین وحدت اجتماعی و در مقابل آن تفرقه از جمله مفاهیمی هستند که بارها در بیانات حضرت علی(ع) آمده و آثار و نتایج هر یک توضیح داده شده است. همچنین مفاهیمی از قبیل الفت و ائتلاف جمع و اجتماع، فرقه و تشتت، اختلاف و تشعب و مانند آنها در همین زمینه به کار برده شده اند. از نظر آن حضرت انسجام و وحدت اعضای جامعه از جمله مهم ترین عواملی است که موفقیت آنها را تضمین نموده جامعه را به سوی رشد و تعالی به پیش می برد. از سوی دیگر تفرقه و پراکندگی در بسیاری از جوامع موجب زوال و انحطاط است. در خطبه قاصعه تحلیل جالبی از علل ظهور و سقوط تمدن های پیشین و نقش وحدت و تفرقه در این موضوع ارائه شده است: پس بنگرید چه سان می نمودند آنگاه که گروه ها فراهم بودند و همگان راه یک آرزو می پیمودند و راست و با هم سازوار و دست ها یکدیگر را مددکار بود. شمشیرها به یاری هم آخته و دیده ها به یک سو دوخته و اراده ها در پی یک چیز تاخته آیا مهتران سراسر زمین نبودند و بر جهانیان پادشاهی نمی نمودند پس بنگرید که پایان کارشان به کجا کشید چون میانشان جدایی افتاد و الفت به پراکندگی انجامید و سختی ها در دل هاشان گونه گون گردید. از هم جدا شدند و به حزب ها گراییدند و خدا لباس کرامت خود را از تنشان بیرون آورد و نعمت فراخ خویش را از دستشان بدر کرد و داستان آنان میان شما ماند و آن را برای پند گیرندگان عبرت گردانید. (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲)

۳-۴- ظلم:

ظلم در لغت، به معنی کار بی جا کردن است و تعدی نمودن از حد وسط، و ظلم به این معنی جامع هم ردایل است و مرتکب شدن هر یک از قبایح شرعی و عقلیه و این ظلم به معنی اعم است. و برای ظلم معنی دیگر نیز هست که عبارت است از: ضرر و اذیت رساندن به غیر، از قبیل کشتن و یا زدن، یا دشنام و فحش دادن، یا غیب او را کردن، یا مال او را به غیر حق تصرف کردن و گرفتن، یا غیر اینها از کرداری یا گفتاری که باعث اذیت غیر باشد،

(ابنمنظور، ۱۴۰۵، ۱۳۲) و این ظلم به معنی اخص است و بیشتر آنچه در آیات و ابخار، و عرف مردم ذکر می‌شود این معنی مراد است، و باعث این ظلم، اگر عداوت و کینه باشد از نتایج قوه غضبیه خواهد بود و اگر موجب آن حرص و طمع در مال باشد از جمله رذایل قوه شهویه محسوب خواهد شد. از دیدگاه لغت شناسان ظلم در برابر عدل بکار می‌رود و ظلم تجاوز از حق را گویند چه این تجاوز کم باشد یا زیاد راغب اصفهانی می‌گوید: معنای ظلم نزد اهل لغت و بسیاری از علماء قرار دادن چیزی در غیر جایگاه اختصاصی آن، به کم کردن یا زیاد نمودن آن، یا عدول از وقت یا مکان آن است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۳۱۵). در این پایان نامه نیز با استمداد از معانی فوق ظلم را به عنوان واژه ای که در مقابل عدالت به کار گرفته می‌شود و بیشتر در معنی بی‌عدالتی مستفاد خواهد شد.

۴-۴- تمدن:

در زبان انگلیسی (civilization) و در عربی (حضاره) خوانده می‌شود. در لغت به معنای شهرنشینی و از ریشه مدینه و مدنیت گرفته شده است و به معنای دیگر متخلق شدن به اخلاق شهرنشینی یا خوی و خصلت شهرنشینی به خود گرفتن را می‌رساند، با این توضیح که بشر در سایه آن مدنیت به تشکیل جوامعی پرداخته و شهرنشین شده است. به عقیده جامعه شناسان حالتی مترقی است که ملت‌ها در پرتو آن تحت تاثیر دانش‌های جدید قرار می‌گیرند و به نهایت ترقی و علوم و فنون دست می‌یابند، ویل دورانت در تعریف تمدن می‌نویسد: تمدن را می‌توان به شکل کلی آن، عبارت از بی‌نظمی اجتماعی دانست که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند. ابن خلدون نیز تمدن را نوعی اجتماعی شدن انسان می‌داند. (محمدامین رشادت،

(www.entekhab.ir)

۴-۵ - سقوط و هلاکت:

قابل یادآوری است که در لسان قرآن و ادبیات دینی به جای فروپاشی و انحطاط از کلماتی چون هلاکت، انقراض و تدمیر استفاده شده است. از این رو جا دارد این کلمات نیز مورد تعریف و

تصویف قرار گیرد: در قرآن کریم آیاتی که راجع به تدمیر (فروپاشی) اقوام و ملل آمده، با لفظ هلاکت نیز آورده شده است: «و اذا اردنا ان تهلك قرية... قدمرناها تدمیرا» نیز در آیات عرب و در مفردات سه وجه از آن آورده شده: (۱) چیزی که از دست تو می‌رود و در نزد دیگری موجود است (۲) حزاب شدن، تغییر حالت، فاسد شدن فروپاشی (۳) به معنای مرگ در فرهنگ فارسی امروز هم فروپاشی عمل یا فرایند حزاب شد و پاشیدن قطعه‌ها یا اجزای چیزی به هر سو، انهدام و یا تلاشی تعریف شده است.

در این جا لازم است تعریف خلاصه شده‌ای از فرهنگ هم مورد توجه قرار دهیم، هر چند این واژه به علت گسترش و فراوانی رشته های علوم انسانی در سده‌های اخیر، با توجه به نگرش‌ها و برداشت‌های خاص ارباب این علوم، تعاریف متعددی را به خود دیده است.

این واژه در زبان انگلیسی (Culture) و در عربی (تقافه) نامیده می‌شود. این واژه در سده‌های گذشته به معنای آموزش و پرورش و یا آموختن ادب و علم بوده است. ولی در دوره‌های اخیر مفهوم وسیع‌تری یافته است و به مجموعه آداب و رسوم، باورهای دینی، علم و هنر و اخلاقیات اطلاق شده است. پس فرهنگ مجموعه‌ای است از سنت‌ها، آداب و رسوم و اخلاق فردی و خانوادگی و اقوامی است که پای بند ایشان به این امور باعث تمایز آنها از اقوام و قبایل دیگر می‌شود یا به عبارت دیگر، فرهنگ مجموعه باورهای فرد یا گروهی خاص است و چون باورها «ذهنی‌اند» پس فرهنگ جنبیه عینی ندارد.

۶-۴- جامعه و امت جامعه:

به گروهی از مردم یک شهر، کشور و مردم جهان و یا صنفی از مردم اطلاق می‌شود و در واقع می‌توان گفت: جامعه گروه وسیع و پایداری از مردم مرکب از زن و مرد است که اشتراکات فراوانی دارند و برای بقا و ادامه حیات خود همکاری می‌کنند و سازمان‌های مختلفی را برای رفع نیازمندی‌های خود ایجاد نموده‌اند.

جامعه در عین حال که از افراد خود تشکیل شده است، دارای هویت مستقل بوده و چیزی جدای از افراد است. در واقع جامعه نتیجه روابطی است که میان افراد برقرار می شود. در ادبیات دینی به جای کلمه جامعه از کلمه ی «امت» استفاده می شود. واژه امت ۴۹ بار به صورت مختلف در نهج البلاغه بکار رفته است که می توان گفت به استثنای ۲ مورد در همه موارد دیگر به معنای گروهی از انسانها می باشد که رسول برای آنها از طرف خدا آورده و عامل وحدت آنها دین است.

۷-۴- انحطاط و فروپاشی:

منظور ما از انحطاط عبارت است از: توقف رشد مظاهری تمدن یا تخریب و ویرانی آن یا کند شدن رشد آن یا برآورده نشدن جلوه های یک تمدن، آن گونه که لازمه ی آن تمدن و قابل انتظار از تمدن آن باشد، چه این انحطاط از سوی انسان ها باشد یا از ناحیه حوادث و سوانح طبیعی و خواه عکس العمل الهی باشد عذاب و سیل زلزله و ... در برابر عملکرد انسان باشد.

۵-سوالات تحقیق:

سوال اصلی: علل فروپاشی تمدن ها از دیدگاه امام علی (ع) چیست؟

سوالات فرعی:

(۱) ظلم و بی عدالتی چه تاثیری در زوال و انحطاط تمدن ها دارد؟

(۲) عدم وحدت اجتماعی و تفرقه چه تاثیری در زوال و انحطاط تمدن ها دارد؟

(۳) جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در جلوگیری از زوال و انحطاط تمدن ها چیست؟

۶- فرضیه اصلی

از دیدگاه امام علی از بین رفتن وحدت اجتماعی، ظلم حکام و ترک امر به معروف و نهی از منکر از مهمترین علل فروپاشی تمدن‌ها می‌باشد.

۷- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

روش توصیفی تحلیلی است که از طریق تحلیلی است که از طریق تحلیل بیانات امام علی در نهج البلاغه صورت می‌گیرد.

روش جمع‌آوری داده‌ها نیز کتابخانه‌ای و ابزار جمع‌آوری نیز فیش برداری است. (نهج البلاغه سایر منابع...)

۸- چارچوب نظری تحقیق

در این پژوهش استفاده از کتب و منابع دسته اول به تحلیل علل و عوامل موثر بر زوال و انحطاط تمدن‌ها از دیدگاه نهج البلاغه پرداخته می‌شود که تکیه گاه روش شناختی و به تبع آن چارچوب نظری انتخاب شده برای تحلیل علمی موضوع، روش توصیفی- تحلیلی می‌باشد. در این روش که به سطح تحلیل نظر دارد، در نگاه کلی خود به دو روش توصیفی (به معنای اعم) و روش هنجاری تقسیم می‌شود. روش توصیفی به معنای اعم در جای خود به دو روش توصیفی به معنای اخص، روش تحلیلی و روش نقدی تقسیم می‌شود. روش توصیفی به معنای اخص نیز به توصیف مشاهدتی و توصیف تحلیلی یا تبیین منقسم می‌گردد. ما در توصیف مشاهدتی تنها مشاهدات خود را بدون هیچ گونه تحلیل یا نقدی بیان می‌کنیم. که در توصیفی-تحلیلی هدف تبیین، یافتن علل پدیده‌ها و هدف تحلیل، یافتن پیش فرض‌ها و آثار و نتایج مترتب بر یک رأی است. در حالیکه در نقد بر خلاف

تحلیل به داوری نظری و عملی موضوع می نشینیم. البته در این پژوهش لازم است چند گفتمان جدای از هم که به بحث فروپاشی تمدن‌ها پرداخته‌اند، از هم تفکیک کرده و به نقل آنها بپردازیم.

الف) فروپاشی تمدن‌ها از دیدگاه قرآن کریم

ب) فروپاشی تمدن‌ها از دیدگاه حضرت علی (ع)

ج) فروپاشی تمدن‌ها از دیدگاه توبن بی

د) فروپاشی تمدن‌ها از دیدگاه ابن خلدون

الف) فروپاشی تمدن‌ها از دیدگاه قرآن کریم: در این بخش چنانچه ذکر شد، عواملی چون استکبار، کفران نعمت‌های الهی، رفتار زورمدارانه و خشونت‌آمیز زورمدارانه و مدیریت نامناسب منابع مالی و انسانی جامعه را باید از عوامل مهم فروپاشی تمدن‌ها تلقی نمود.

ب) از دیدگاه امام علی علیه السلام تفرقه و دور شدن از وحدت اجتماعی، ترک امر به معروف و نهی از منکر ظلم حاکم و عبرت نگرفتن از سرگذشت پیشینیان، از جمله موارد اصلی و مهم فروپاشی تمدن‌ها علاوه بر مواردی که در قرآن کریم ذکر شده است می‌باشد.

ج) نوین بی‌زوال و سقوط تمدن‌ها را در سه چیز خلاصه می‌کند: (۱) از بین رفتن قوه خلاقیت

(۲) پاسخ به واکنش اکثریت جامعه به رویداد مزبور و فقدان اتحاد و همکاری با اقلیت حاکم

د) به باور ابن خلدون، حکومت همواره با زور و قدرت استمرار می‌یابد و دولت‌های بدوی، اسلاف از کار افتاده خود را به کنار زده و انگاه خود نیز به زوال می‌روند.

جانمایه، کلام این که به نظر ابن خلدون هر تمدن ۳ مرحله اصلی را طی می‌کند: مرحله پیکار و مبارزه اولیه - مرحله‌ی پیدایش خودکامگی و استبداد و سرانجام مرحله تجمل و فساد که پایان تمدن به شمار می‌رود. در دوره‌ای آخر اسراف گسترش می‌یابد دولت به پیری رسیده و مرگ تدریجی، دردناک و خشونت بار سرنوشت محتوم آن است.

لذا در این پایان نامه با استفاده منابع دسته اول تاریخی و با تاکید بر نهج البلاغه مهمترین علل انحطاط تمدنها را مورد بررسی تبیین قرار داده ایم.

۹-پیشینه‌ی تحقیق:

در ارتباط با شناخت نهج البلاغه و تفسیر و بررسی‌های هایی که پیرامون آن صورت گرفته است، می‌توان به منابع مختلفی از قبیل کتاب و مقاله و .. اشاره کرد. اما تا کنون منبعی که بطور مفصل و همه جانبه بتواند به علل و عوامل موثر بر انحطاط و زوال تمدن‌ها از دیدگاه نهج البلاغه بپردازد کمتر در دسترس می‌باشد. لذا از جمله منابع می‌توان علامه محمدتقی جعفری اشاره کرد که در بخشی از کتاب «تاریخ از دیدگاه امام علی» به رشد و اعتلاء و سقوط تمدن‌ها و فرهنگ‌ها از دیدگاه اسلام و امام علی (ع) پرداخته می‌نویسد که: بروز و اعتلاء و سقوط جوامع، شباهت قابل توجهی با بروز، اعتلاء و سقوط فردی از شخصیت انسان دارد و اشاره دارد که علی علیه السلام، عناصر اساسی، آن ایجاد و استعدادها را بیان فرموده است. (جعفری، ۱۳۷۰، ۳۲)

سرکار خانم نقیبی نیز در مقاله‌ای با عنوان عوامل سقوط و انحطاط حکومتها از دیدگاه نهج البلاغه به بررسی سقوط و انحطاط حکومتها پرداخته‌اند که معتقد است: حکومت از دیدگاه اسلام در تمام ابعاد آن چهره‌ای متفاوت از دیگر مکاتب دارد که این نگاه ناب را می‌توان از نهج البلاغه به گونه‌ای شفاف و عمیق بیرون کشید. مفهوم، ضرورت ایجاد و خاستگاه حکومت اسلامی از مباحث بسیار مهمی است که با تبیین آن می‌توان تفاوت عمیق جایگاه واقعی حکومت را در نظام اسلامی با دیگر نظامهای بشری کاملاً دریافت و در آن صورت است که صحت و سقم قوانین حکومتی که بر اساس این جایگاه پایه ریزی شده است بدرستیمشخص می‌گردد. پیشگفتار این پژوهش به بررسی این مساله از نگاه نهج البلاغه پرداخته است.

همواره عوامل مختلفی در ظهور و زوال هر پدیده مؤثرند. بی‌شک حکومت نیز از این اصل مستثنی نیست و ظهور و سقوط آن تابع عوامل اصلی و فرعی است. قطعاً شناسایی عوامل سقوط یک حکومت و پیشگیری از آن، جامعه اسلامی را از انحطاط دور کرده، به سوی اهداف حقیقی نظام سوق خواهد داد. این پژوهش به آن دسته عوامل مهم و اساسی پرداخته است که در سقوط و انحطاط